

Bir Gelenek İcadı Olarak II. Meşrutiyet Döneminde Gerçekleştirilen İstanbul'un Fethi Törenleri

Ali Şükrü Çoruk*

Öz

Modernite öncesinde hatta modernitenin başlangıç dönemlerinde üzerinde durulmayan pek çok hadise, daha sonraları devletler ve toplumsal gruplar tarafından bir ihtiyaç çerçevesinde ve Hobsbawm'ın tabiriyle “gelenek icadı” şeklinde “yeniden” hatırlanacaktır. Günümüzde her yıl kutlanan ve resmî törenler sırasına giren İstanbul'un fethi etkinlikleri de emsali pek çok hadise gibi modern dönemde ortaya çıkan, bu yönüyle tipik bir “gelenek icadı” olarak düşünülmesi gereken hadiselerden birisidir. Hemen söyleyelim ki bu konuda devlet destekli ilk kutlama Balkan Savaşları sonrasında ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde 1914 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu yazıda Balkan savaşlarından sonra böyle bir kutlamaya neden gerek görüldüğü, kutlamaların nasıl cereyan ettiği, kutlamalar sırasında hangi söylemlerin öne çıktığı ve ne zamana kadar kutlandığı sorularına dönemin gazetelerinden hareketle cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, modernite, törenler, Osmanlı, İstanbul'un Fethi.

Ceremonies of the Conquest of Istanbul in the Constitutional Period as the Invention of a Tradition

Abstract

Before modernity, even before the initial stages of modernity, many unexamined event, later, within the framework of a need and with Hobsbawm's term, will be remembered “again” as the form of “the invention of tradition” by states and social groups. Nowadays, events of the conquest of Istanbul which are celebrated every year and regarded as one of the official ceremonies, like many precedent events, emerged in modern era, and with this aspect, those events should be considered as a typical “the invention of tradition”. Let us say right away that about this topic, the first state-funded celebration took place after Balkan Wars and before the World War I in 1914. This article, based on the newspapers of the time, will attempt to find an answer to the questions of why such a celebration was needed after Balkan Wars, how the celebrations took place, which rhetoric came to the fore during celebrations and how long they were celebrated.

Keywords: Tradition, Modernity, Ceremonies, The Ottoman Empire, The Conquest of Istanbul.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, alisukrucoruk@gmail.com

Giriş

Modernite öncesinde hatta modernitenin başlangıç dönemlerinde üzerinde durulmayan pek çok hadise, daha sonraları devletler ve toplumsal gruplar tarafından bir ihtiyaç çerçevesinde ve Hobsbawm'ın tabiriyle “gelenek icadı” marifetiyle “yeniden” hatırlanacaktır. Anma ve kutlama törenleri ile tezahür eden bu hatırlama ve hatırlatma projelerinin elbette aktüele ve geleceğe yönelik bir amacı vardır. En başta gelen amaç ise ilgili yapıların, bireyleri ortak duygu ve “sadakat” düşüncesi etrafında birleştirerek kendi varlıklarına meşruiyet zemini inşa etmeleridir.¹ Bu doğrultuda toplumun ve topluluğun bütün bireylerini içine almayı hedefleyen, sonradan icat edilmiş anma ve kutlama törenlerinin, özellikle modern zamanlarda ulusal kimliğin oluşturulması ve pekiştirilmesi için devletler tarafından bir araç, başka bir deyişle “hafıza mekânı” olarak kullanıldığı açıktır.² Bu törenler ve anma etkinlikleri, “meşruiyet” ve “vatandaşlık” fikrine hizmet edecek tarzda, unsurları ve sınırları devlet tarafından belirlenen, süreklilik bilinci yaratma amaçlı olarak genel hafızanın ayrılmaz bir parçası olarak görülür. Hâliyle bu hafızanın toplum tarafından benimsenmesi ve ortak bir değer hâline gelmesi düzenli olarak tekrara ve pekiştirmeye bağlıdır. Makbul vatandaş yetiştirme hedefine dayalı eğitim sisteminin de yardımıyla ilköğretimden itibaren tedavüle sokulan, devlet eliyle organize edilen bu hafıza faaliyetleri, devlet-ulus birlikteliğine katkı çerçevesinde her yıl tekrarlanır; yuvarlak sayılı yıldönümlerinde ve söz konusu olayla ilgili aktüel gelişmelerin yaşandığı zamanlarda ise bunlara ayrıca özen gösterilir. Neticede millî günler, haftalar ve bayramlar şeklinde karşımıza çıkan bu hafıza faaliyetleri modern devlet ve toplum yapısının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir.

Günümüzde her yıl kutlanan ve resmî törenler sırasına giren İstanbul'un fethi etkinlikleri de emsali pek çok hadise gibi modern dönemde ortaya çıkan, bu yönüyle tipik bir “gelenek icadı” olarak düşünülmesi gereken hadiselerden birisidir. Hemen söyleyelim ki bu konuda devlet destekli ilk kutlama Balkan Savaşları sonrasında ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde 1914 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu

1 Bu kavramın sahibi olan ünlü tarihçi Eric Hobsbawm, Avrupa tarihinde modern dönemde icat edilen gelenekleri uzun bir makalede ele almıştır. Hobsbawm'ın tespitine göre gelenek icadının en yoğun şekilde gerçekleştiği dönem 1870-1914 arasındadır. (“Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914, *Geleneğin İcadı*, (trc. Mehmet Murat Şahin, İstanbul 2006, ss. 305-356) Batıda bu alanda yaşanan gelişmelerle son dönem Osmanlı tarihi yan yana okunduğunda imparatorluk üzerindeki batı etkisinin sınırları büyük ihtimalle biraz daha genişleyecektir. Hatta seremoniye, ritüele dayalı ve kalabalıklara yönelik devlet merkezli gelenek icadı çerçevesinde aynı etkiyi daha yoğun bir şekilde Cumhuriyet'in ilk yıllarında görmek mümkündür.

2 Kavram hakkında bilgi için bkz. Pierre Nora, *Hafıza Mekânları*, (trc. Mehmet Emin Özcan), Ankara 2006. Meseleyi Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları ekseninde ele alan önemli bir çalışma için bkz. Şerif Eskin, “Ulusal Kimliğin İcadı ve Hafıza Mekânı Olarak “Onuncu Yıl Marşı”, *Hece*, nr. 232, Nisan 2016, ss. 98-105.

yazıda özellikle mağlup olarak çıkmış Balkan Savaşları'ndan sonra böyle bir kutlamaya neden gerek görüldüğü, kutlamaların nasıl cereyan ettiği, kutlamalar sırasında hangi söylemlerin öne çıktığı ve ne zamana kadar kutlamaların devam ettiği sorularına dönemin gazetelerinden hareketle cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Osmanlı tarihi söz konusu olduğunda gelenek icadı çerçevesinde değerlendirilebileceğimiz uygulamaların başlangıcını Tanzimat hatta II. Mahmud dönemine götürebiliriz. Padişahın doğum ve cülus yıldönümlerinin kutlanması, bunların yanında özellikle Abdülhamid döneminde hanedanın neş'et ettiği Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi'nde düzenlenen ihtifaller 19. yüzyılda icat edilmiş gelenekler olarak karşımıza çıkmaktadır.³ Batı etkisiyle ortaya çıkan bu uygulamaların ortak özelliği ise hanedanın meşruiyeti ve süreklilik iddiası üzerinde yoğunlaşmasıdır. Başka bir deyişle yapılmak istenen tıpkı o dönem dünyadaki diğer monarşik rejimlerde olduğu gibi geleneksel yönetici-yönetilen ilişkisini modern bir yorumla devam ettirme çabasıdır. II. Meşrutiyet'e yani 1908 sonrasına gelindiğinde ise yeni gelenekler icat edilirken rejim değişikliğine paralel olarak "millet" kavramını ve devlet-millet birlikteliğini ön plana çıkaran hafıza mekânları oluşturulacaktır. Bu alanda ilk somut uygulama Meşrutiyet'in ilân tarihi olan 10 Temmuz'un Meclis tarafından 8 Temmuz 1909 tarihli oturumunda her yıl kutlanmak üzere ulusal bayram yani "ıyd-ı millî" kabul edilmesidir.⁴ Öncelikle toplumda kök salmayı amaçlayan yeni rejim bu yolda kullanacağı hafıza mekânını oluşturma konusunda gecikmeyecektir. Ancak Meşrutiyet'in getirdiği iyimserlik havası kısa zamanda ümitsizliğe dönecek, özellikle Balkan Savaşları sonunda ortaya çıkan çöküntü, devleti yeni gelenekler icat etmeye zorlayacaktır.

3 Osmanlı modernleşmesinde Abdülhamid dönemini özel bir yere konumlandıran Selim Deringil, padişahın devlete yeni bir görünüm kazandırma çabalarını bu yolda kullandığı sembolik araçlar üzerinden okumaya çalışmıştır. Deringil, padişahın başta Ertuğrul Gazi olmak üzere hanedana ait Söğüt çevresinde bulunan türbeleri tamir ettirmesini, burada düzenlenen ihtifalleri kamuoyuna yönelik bir imaj çalışması olarak görür ve bunu "gelenek icadı" olarak değerlendirir (Geniş bilgi için bkz. *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, 3. Baskı, İstanbul 2007, ss. 49-51; Söğüt'te Abdülhamid döneminde ve Cumhuriyet döneminde düzenlenen ihtifallerle ilgili bilgi için ayrıca bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, *Söğüt'de Ertuğrul Gazi Türbesi ve İhtifali*, İstanbul 1959, 83 s.)

4 Konunun müzakere edildiği meclis oturumunda 10 Temmuz yerine Osmanlı Devleti'nin kuruluş gününün bayram olması tartışılmış ancak bu görüş fazla taraftar bulmamıştır. Elbette bu teklifin kabul edilmemesinde ilgili konunun hanedanla direkt bağlantılı olması etkili olmuştur. Onun yerine hanedana karşı "milletin" bir kazanımı olarak düşünülen ve parlamenter rejimi simgeleyen 10 Temmuz'un tercih edilmesi yeni dönem için oldukça anlamlıdır. Bununla beraber aşağıda da işaret edeceğimiz üzere Balkan Savaşları sonunda ortaya çıkan "ihtiyaç" neticesinde Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıldönümü (İstiklâl-i Osmânî) kutlamaları başlayacaktır. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Şahingöz, "Osmanlı'dan Millî Mücadeleye İstiklâl-i Osmânî Günü Kutlamaları", *Osmanlı*, C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 194-199)

Balkan Savaşlarıyla birlikte Rumeli topraklarının büyük ölçüde kaybedilmesi, Edirne'yi işgal eden Bulgarların Çatalca'ya kadar gelip İstanbul'u, devletin başkentini tehdit etmesi, hatta devletin yıkılma tehlikesi gibi olaylar ve durumlar, iktidarda bulunan İttihat ve Terakki yönetimini ülkeyi ve devleti savunma konusunda ciddi tedbirler almaya itmiştir. Akla gelen ilk tedbir ise topyekün savunma konumuna geçmektir. "Millet-i müsellaha" düşüncesi⁵ doğrultusunda bütün toplumu yekvücut hâlinde devleti ve ülkeyi savunma sürecine dahil etmeyi hedefleyen İttihat ve Terakki bu amacına, kurulmasına ön ayak olduğu Müdafaa-i Milliye Cemiyeti gibi paramiliter teşekküllerle ulaşmaya çalışır. Balkan Savaşı sürerken tesis edilen Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin kuruluş çalışmaları sırasında İttihat ve Terakki'nin kamuoyuna duyurduğu 31 Ocak 1913 tarihli beyannâmede ülkenin durumu ortaya konulur ve bu durumdan çıkış çareleri şu şekilde sıralanır:

"Osmanlı Devleti üç aydan beri dücâr olduğu ahvâlin emsalini altı yüz senelik müddet-i mevcudiyetinde asla müsâdif olmamıştır. Bugün vatan tehlikede bulunuyor. Âbâ ve ecdadımızın miras-ı mukaddesini, yani dinimizi, vatanımızı müdafaa etmek en mukaddes vazifemizdir. Bu vazifenin fârizâ-i ifâsında ihmal edersek, ahlâf ve tarihimizin lânet-i müebbedesine ihrâz-ı istihkak etmiş oluruz.

Vatanımız tehlikede! Bu müsibet-i müştereke önünde her Osmanlı'ya terettüb eden vazife, şahsa ait her emel ve her hissi unutmak ve elbirliğiyle vatani kurtarmağa çalışmaktır... Bilumum Osmanlıların muavenetine arz-ı ihtiyaç ediyoruz. Vatanı kurtarmak için uzanacak her ele sarılacağız, öpeceğiz ve vatani kurtaracağız. Cenâb-ı Hak'tan tevfiik ve nusret isteriz."⁶

Bildiride herşey bütün açıklığıyla ortaya konulmuştur: Atalardan miras kalan kutsal değerleri, İslâmiyeti ve vatani müdafaa etmek herkesin üzerine düşen "mukaddes" bir vazifedir. Vatan giderse her şey gidecektir. Bu tehlike karşısında yapılması gereken millet olma bilincine erişerek bütün "şahsî" kaygıları göz ardı edip "elbirliğiyle" vatani savunmaktır.

Peki, bu bilinç topluma nasıl kazandırılacaktır? Bireysel olarak toplumun büyük kısmında dağınık bir şekilde var olan bu bilinci uyandırmak, aradaki nüansları ortadan kaldırarak ortak hareket şuuru hâline getirmek ve kontrolü elden

5 Yukarıda ana hatlarını verdiğimiz Millet-i Müsellaha, ordu-millet, (Das Volk in Waffen) düşüncesi Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde uzun yıllar Osmanlı ordusunda görev yapan ve askerlik anlayışıyla Osmanlı subayları üzerinde etkili olan ünlü Alman subay Von der Goltz'un sistemleştirdiği bir kavramdır. (Bkz. Erol Akcan, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", Atatürk Dergisi, yıl 2015, c. 4, sayı 1. Ayrıca aynı yazarın Meşrutiyet döneminde bu amaca yönelik olarak İttihat ve Terakki tarafından teşkil edilmiş gençlik örgütleri hakkında yaptığı bir araştırma için bkz. *İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, Ankara 2015.

6 Beyannamenin tam metni için Nazım H. Polat, *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*, Ankara 1991, s. 24

bırakmadan yönetmek nasıl olacaktır? Böylesine önemli bir işin üstesinden gelmek için ise bu sefer İttihat ve Terakki yönetimi tarafından hafıza vazifeye davet edilecektir. Toplumunu bir araya getirme ve ortak bir bilinç doğrultusunda harekete geçirme kabiliyetine sahip iki tarihî olay kahramanlarıyla birlikte bu önemli vazife için sahneye çıkacaktır. Bunlardan birisi Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, diğeri ise İstanbul'un Fethi'dir. Balkan Savaşları ertesinde bu iki olay etrafında yapılan kutlamalar icat edilmiş gelenekler şeklinde tedavüle sokulur. Başka bir deyişle tazelenen ve yeniden üretilen hafıza yardımıyla toplumda ortak hareket etme ve "millet" olma şuuru uyandırılmaya çalışılır.

Bu amaçla yapılan ilk anma (ihtifal) ve kutlama yukarıda da işaret ettiğimiz gibi 1909 yılında Meclis'te gündeme gelen ancak üzerinde fazla durulmayan Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıldönümü yani "İstiklâl-i Osmânî Günü" etkinlikleridir. Darülfünûn öğrencileri ve Türk Ocağı'na mensup gençler tarafından organize edilen, hâliyle devlet tarafından desteklenen bu etkinliklerin ilki 17 Kânunuevvel 1329 (30 Aralık 1913) tarihinde gerçekleştirilir. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin kurulduğu tarih konusunda tartışmalar yapılsa da 1923 yılına kadar bu kutlamalarda 17 Kânunuevvel günü esas alınacaktır.⁷ Bizim asıl konumuz olan İstanbul'un Fethi kutlamaları ise tarihî öneminin yanında özellikle şehrin aktüalliteyle yani Balkan Savaşı ile yakından ilgili olması dolayısıyla daha fazla öne çıkacaktır. Nitekim aşağıda görüleceği üzere kutlamalar sırasında bu ilgi sık sık dile getirilecektir.

İlk İstiklâl-i Osmanî Günü kutlamasından yaklaşık beş ay sonra yapılan ikinci etkinlik 30 Mayıs 1330 (13 Haziran 1914) tarihinde gerçekleştirilen "Fatih Sultan Mehmed Han-ı Gazi İhtifâli" yahut bugünkü adıyla İstanbul'un Fethi törenleridir.⁸

Sıklıkla temas ettiğimiz gibi Balkan Savaşı'nın ortaya çıkardığı yıkımı aşmak, toplumda başta İstanbul olmak üzere devlete sahip çıkma bilinci oluşturmak amacıyla kutlanmaya başlanmış olan bu törenlerin ihdas gerekçesi İttihat ve Terakki'ye yakın gazetelerden birisi olan *Tanin*'de yayınlanan "İhtifâl-i Millî" başlıklı imzasız bir yazıda dile getirilir. Yazının son kısmında böyle bir tören yapmaya neden gerek duyulduğu konusunda özetle şöyle denilmektedir: Yaşamak yani gelecek hakkında söz sahibi olmak isteyen milletler daima geçmiş ile geleceğin arasın-

7 Ayrıntılar için bkz. Mehmet Şahingöz, agm., ss. 194-199

8 Bu törenin organizasyonunda yer alan Mehmed Ziya Bey'in verdiği bilgilere göre Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul'un Fethi ile ilgili anma etkinlikleri yine onun teşebbüsüyle Meşrutiyet sonrasında 1911 yılında başlamıştır (*Tanin*, nr. 1966, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 1). Ancak Fatih Türbesi'nde çok dar bir çerçevede yapılan bu törenler matbuatın ilgisini çekmemiştir. 1914 yılında ise dördüncü defa yapılmıştır. Bununla beraber gerek devletin organize etmesi, gerek geniş katılımlı olması ve gerekse sadece İstanbul'da değil İstanbul dışında da kutlanması dolayısıyla 1914 yılında gerçekleştirilen törenleri birinci olarak adlandırmak gerekir.

da durmalıydılar. Geçmiş ile gelecek arasında durmak özellikle zor durumlardan çıkmak isteyen milletlere “ibret ve intibah” fırsatı sunar. Geleceği inşa yolunda geçmişe bakmak bize Fatih gibi hükümdarları yetiştiren bir milleti yakından tanımamızı sağlar. Sonrasında “o milletin kanını kendi damarlarımızda yaşatabilmek için” üzerimize düşen vazifeleri görürüz. Millî değerler ve başarılar, millî hisleri, millî hisler de “vazife hissini” canlandırır. Ancak bu şekilde “vatandaşlık” bilinciyle hareket eden bir toplum millet hâline gelerek istikbalinden emin olabilir. “İstikbalin kalın perdesi arkasında neler saklandığı malum olmamakla beraber, inkar olunamaz ki ihtiyatsız, hazırlıksız, itimadsız, azimsiz, ve mefkûresiz milletleri bekleyen tesadüfler pek elimdir.” Bu felâketlerden bazılarını çok yakın bir geçmişte, Balkan Savaşı sırasında çok acı fedakârlıklarla atlatan Osmanlılar şu sıralarda “yaşatıcı, ümit ve itimad verici bir saike cidden muhtaç idiler. İstanbul’un Fethi’nin sene-i devriyesi bu itibarla bir uğur, “fâl-i hayr” sayılabilir. Gerçekten de bugün için Fatih Sultan Mehmed’in “pak ve mübarek ruhaniyetinden” daha büyük manevî saik yoktur. Ayrıca Osmanlı tarihinde hatırlanmaya ve kuvvet almaya değer, “en büyük vakfe-gâh-ı murâkabe” olmaya lâyık devir Fatih devridir.⁹

Maarif Nezareti Dördüncü Şube Müdürü Mehmed Ziya Bey’in¹⁰ (İhtifalci) koordinasyonunda bulunan bir komite¹¹ tarafından organize edilen “ihtifalin” baş-

9 Gerçi bu yazı anma ve kutlama törenlerinden sonra yazılmıştır ancak bu törenlerin gerekçelerini açık bir şekilde dile getirdiği için burada kullanmayı uygun gördük. Yukarıda özetini verdiğimiz kısmın orijinal çeviriyazısı şöyledir: “Yaşamak, yani istikbale vaz-ı yed etmek isteyen milletler daima mâzi ile âtinin saha-i musâfahasında ahz-ı mevki etmelidirler. Bu mevki öyle bir nokta-i hâkimedir ki yalnız temâşâ ve istiğrâkı değil, ibret ve intibâhi da teshil eder. Mazi ve istikbal arasında alacağımız mevkiden –bu mevkii daima muhafaza etmek azmiyle- arkaya atfedeceğimiz nazarlar bize Fatih gibi hükümdarlar yetiştiren bir milletin ne gibi şerâit dairesinde yaşamış olduğunu gösterir, sonra önümüze baktığımız zaman o milletin kanını kendi damarlarımızda yaşatabilmek için uhdemize terettüp eden vazifeleri görürüz. Mefâhir-i milliye hiss-i milliyi, hiss-i millî de vazife hissini canlandırır: Bir millet adimlarını bu müşterek saiklerle teslim eder ise mâziye hasretsiz, istikbale endişesiz nazarlarla bakabilir. Hülâsa istikbalin kalın perdesi arkasında neler saklandığı malûm olmamakla beraber, inkar olunamaz ki ihtiyatsız, hazırlıksız, itimadsız, azimsiz, ve mefkûresiz milletleri bekleyen tesadüfler pek elimdir. Bu tesadüflerin en meşumlarından birkaçını çok acı fedakârlıklar mukabilinde atlatan Osmanlılar bilhassa şu aralık yaşatıcı, ümit ve itimad verici bir saike cidden muhtaç idiler: Feth-i Konstantiniyye’nin devr-i senevîsi bu itibar ile fâl-i hayr addedilebilir. Filhakika bugün için Hazret-i Fatih’in pak ve mübarek ruhâniyetinden büyük bir saik-i manevî bulunamazdı. (Tanin, nr. 1966, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 1)

10 Meşrutiyet ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında bu tarzda yaptığı törenlerle (ihtifâl) tanınan ve bu sebeple “İhtifalci” olarak anılan Mehmed Ziya Bey’in (1866-1930) hayatı için bkz. Semavi Eyice, “Mehmed Ziya (İhtifalci)”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul 1994, ss. 369-370.

11 Mehmed Ziya Bey’den başka komitenin diğer üyeleri şunlardır İstanbul Sultanisi Müdürü Süreyya Bey, Maarif Nezareti müdürlerinden Cemal ve Hulusi Beyler, Nuri, Şemseddin, Sadri, Said ve Veysi Beyler, Darülmualimîn müdür muavini Feridun Bey ve mütekaid kaymakam ve muallim Nasuhi Bey. (“İhtifâl İçin Çalışanlar”, *Tanin*, nr. 1966, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 2)

kanlığını ise İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden Bahriye Nazırı Cemal Paşa yapmıştır. Günler öncesinden duyurusu yapılan¹² ihtifal âdeta bir basın-yayın seferberliğini de beraberinde getirmiş, gazeteler ve dergiler hem öncesinde hem de sonrasında sayfalarının büyük kısmını görsellerle birlikte bu konuya ayırmışlardır.

Anma ve kutlamalar için ise nokta tarih değil de bir “vak'a”nın sene-i devriyesi esas alınmıştır. Başka bir deyişle II. Meşrutiyet döneminde yapılan kutlamalarda şehre Osmanlı ordusunun girdiği 29 Mayıs değil, Fatih'in fetihden hemen sonra Ayasofya'yı camiye çevirmesi ve ilk Cuma namazını kılması esas alınmış ve bu olay “sene-i devriye” kabul edilmiştir. Her ne kadar 29 Mayıs tarihli gazetelerde Fatih'in şehre girmesiyle ilgili yayınlar yapılmışsa da anma ve kutlama törenleri 29 Mayıs sonrasına gelen “ilk cuma” günü gerçekleştirilmiştir.¹³ Bu ise fetih etrafında hafıza oluştururken toplumda var olan dinî duyarlılığı harekete geçirme arzusu olduğu kadar Ayasofya'yı dinî bir sembol olarak gören Balkan devletlerine özellikle Yunanistan'a verilen açık bir mesaj olsa gerektir. Ayrıca iki aşamalı düşünülen törenin birinci ayağı Ayasofya'da gerçekleştirilecek, ardından alayla Fatih Camii'ne gidilecek, burada Fatih Camii önünde yapılacak törenden sonra Fatih Türbesi ziyaret edilecektir. Ayasofya ve Fatih Camii arasındaki güzergâhın uzunluğu dikkate alındığında âdeta tarihî yarımadayı içine alacak geniş çaplı bir tören amaçlanmıştır. Neticede 1914 yılındaki ilk törenin Rumî tarihle 30 Mayıs 1330 (12 Haziran 1914) Cuma günü yapılmasına karar verilmiştir.

Ciddi anlamdaki ilk fetih kutlamasına, başka bir deyişle fethin “461. sene-i devriyesine” gerek devletin gerekse tertip heyetinin oldukça önem verdiğini görüyoruz. Devletin İstanbul'un Fethi ve Fatih Sultan Mehmed'i anma töreniyle bu zor dönemde içeriye ve dışarıya karşı güçlü bir birlik mesajı vermek istediği aşikârdır. Bu sebeple katılımın geniş olması için başta okullar olmak üzere devlet kurumları ile resmî, gayrî resmî çeşitli müesseseler, esnaf örgütleri törene dâhil edilmiştir. Başka bir deyişle İstanbul'da bu tören etrafında seferberlik durumu söz konusudur. Törenin nasıl cereyan edeceği, teşkil edilecek alaya hangi okulların ve meslek kuruluşlarının katılacağı gazeteler vasıtasıyla ilgililere ve kamuoyuna duyurulmuştur. Hâliyle katılımcılar arasında okullar ön plandadır. Törene başta Darülfünun olmak üzere İstanbul'un önde gelen eğitim kurumlarının talebeleriyle birlikte katılması öngörülmüştür. Buna göre tespit edilen okul-

12 Törenlerle ilgili olarak gazetelerde yer alan ilk haberde ihtifâlin 23 Mayıs 1330 (5 Haziran 1914) Cuma günü yapılacağı duyurulmuştur. (*Tanin*, nr. 1943, 14 Mayıs 1330, 27 Mayıs 1914, s. 3) Ancak daha sonra bu tarih bir hafta ileriye alınmış ve törenler 30 Mayıs'ta gerçekleştirilmiştir.

13 Törenle alakalı gazetelerde yer alan haber ve duyurularda bu durum “Sultan Fatih hazretlerinin fethi müteakip İstanbul'da ilk Cuma selamlığı icra buyurdıkları günün sene-i devriyesine müsâdif bulunan...” şeklinde özellikle belirtilir. (*Sabah*, nr. 8822, 27 Mayıs 1330, 9 Haziran 1914, s. 4)

lar şunlardır: Darülfünun, Mekteb-i Mülkiye, Darümuallimîn, Ticaret Mektebi, Galatasaray Sultanîsi, Sanayi Mektebi, İstanbul Sultanîsi, Vefa Sultanîsi, Mercan Sultanîsi, Üsküdar Sultanîsi, Kabataş Sultanîsi, Davutpaşa Sultanîsi, Gelenbevî Sultanîsi, Darümuallimîn Tatbikat Mektebi, Kadıköy Numune Mektebi, Hadîka-i Meşveret Mektebi ve Mekâtib-i Hususiye yani özel okullar. Törene azınlık okullarından ise sadece Ermenilere ait Üsküdar Karabetyan İdadisi katılmıştır.

Donanma Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Türk Ocağı gibi Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki yönetimine yakın durmuş önemli fikir ve yardım kuruluşları ile Hilâliahmer (Kızılay) Cemiyeti de törende yer almışlardır.

Bu törene ticaret ve ekonomi dünyasından dâhil olan esnaf teşekkülleri ve kolları ise şunlardır: Çiftçiler Derneği, Müslüman Tüccar Cemiyeti, Arabacılar, Mavnacılar, Sandalcılar, Sütçüler, Kaldırımcılar, Hamallar, Dokumacılar, Rençberler Cemiyeti ve esnafları.¹⁴

Aşağıdaki programda belirtildiği üzere törenin esas unsurlarından birisi de ordu ve polis teşkilâtıdır. Törene kara ve deniz kuvvetlerinden “beş yüzer nefer”in katılacağı duyurulmuştur.

İşi oldukça sıkı tutan tören komitesi, törenin kaçta ve nerede başlayacağına, tören sırasında nasıl hareket edileceğine, kimlerin nerede duracağına dair ayrıntılı bir program yapmış, bu program gazetelerde yayınlanmıştır. Dilinde kısmî bir sadeleştirmeye gittiğimiz programa göre;

1. Törene iştirak edecek talebe, mensup oldukları mekteplerde vasatî saat on buçukta [Cuma namazına bir buçuk saat kala] toplanarak İstanbul Sultanîsine gelecektir. Burada talebe üzerine Fatih Sultan Mehmed’in resmi bulunan rozetler dağıtılacaktır.

2. Tam saat on bir buçukta muntazam saflar teşkiliyle doğruca Ayasofya Cami-i şerifine gidilecektir.

3. Cuma namazının edasını müteakip duacı efendi tarafından Fatih hazretlerinin Ayasofya Cami-i şerifinde ilk Cuma namazını eda ve hutbe-i hamasetlerini kıraat ettirdikleri günün sene-i devriyesine müsadif olduğu cemaate ihtar edilerek bütün ervah-ı şühedâ ve mücahidîne Fatihalar ithaf edilecektir. Duadan sonra camiden çıkılarak avluda talebe cepheleri birbirine mukabil olmak üzere saflar teşkil ederek merasim hakkında kendilerine gerekli talimatlar verilecektir. Merasime Polis müdürlüğünden lüzumu kadar polis memuru refakat edecektir.

4. Alay, Divanyolu, Şehzadebaşı ve Saraçhane caddelerini takip ederek Fatih’e gidecektir. Zabita memurları evvelce icap eden mevkileri işgal etmiş buluncaklarından tören mahalline hariçten kimsenin girmesine müsaade edilmeyecektir.

14 *Tasfir-i Efkâr*, nr. 1108, 31 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914 s. 2-3; *Sabah*, nr. 8885, 30 Mayıs 1330, 11 Haziran 1914, s.1

5. Tören mahalli, Fatih cami-i şerifinin Karadeniz'e bakan merdivenlerinin bulunduğu yüksek sahadır. Alay bu sahanın önünde bir kare teşkil edecektir.

6. Merasime kara ve deniz kuvvetlerinden beşer yüz nefer katılacaktır. Pa-dışahın askerleri bu karenin cephe kenarlarını teşkil edeceklerdir. Talebe yan ve cephe kısımlarında bulunacak ve diğer zevât da merdivenler üstündeki düzlükte bulunacaklardır.

7. Sancak karenin ortasında ve camiye karşı tutulacaktır.

8. Nutuk iradı ve şiirler okunması bittikten sonra bir dua kıraat ve bando mızıkâ tarafından selâm havası çalınarak asker tarafından saygı töreni gerçekleştirilecektir.

9. Merasimin sonunda tertip üzere türbe-i şerifin avlusunun bir kapısından girilip diğer kapısından çıkılmak suretiyle Hazret-i Fatih'in nam-ı bülendine arz-ı tazimat edilecektir.

10. Bu merasimin de bitmesinden sonra gelişte olduğu gibi önde bando mızıkâ bulunmak üzere Saraçhane, Şehzadebaşı, Divanyolu güzergâhı takip edilip İstanbul Mekteb-i Sultanîsi'ne gelinerek merasime burada son verilecektir.¹⁵

Toplumda bir bilinç ve hafıza oluşturmaya yahut mevcut hafızayı yeniden inşaaya yönelik tarih kaynaklı diğer törenlerde olduğu gibi ilk fetih töreninde de izleyici ile söz konusu olay arasındaki geçmiş perdesini ortadan kaldırıp ilgili olayı hâlihazıra taşıma ve birlikte yeniden yaşama kaygısını görmek mümkündür. Her ne kadar ilk törenlerde bugün olduğu gibi fetih hadisesi canlandırılmasa da izleyicinin o dönemle irtibat kurmasını sağlayacak unsurlar ihmal edilmemiştir. Yeniçeri kıyafeti giymiş kişilerin törende hazır bulunması bu duruma örnektir.

Tören boyunca en ufak aksaklığın ve sıkıntının yaşanmaması için bütün tedbirler alınır. Bundan dolayı gerek tertip komitesi gerekse törende yer alacak olan unsurların bağlı bulunduğu devlet kurumları ve cemiyetler tören öncesinde gazetelerde yayınladıkları duyurularla ilgilileri yukarıdaki programa uygun hareket etme konusunda uyarmışlardır.¹⁶

Kutlama ve anma törenleri yaklaştıkça basının konuya ilgisinde bir artış gözlenir. Fatih'in İstanbul'u fethettiği 29 Mayıs'a denk gelen günde çıkan bazı gazeteler ve dergiler biraz da ertesi gün yapılacak törenlerin de etkisiyle sayfalarını bir gün önceden bu konuya ayırırlar. Bunlar arasında özellikle 29 Mayıs tarihli *Tasfir-i Efkâr* ve *İkdâm* gazeteleri ile *Servet-i Fünûn* dergisi âdetâ "İstanbul'un Fethi

15 *İkdâm*, nr. 6214, 27 Mayıs 1330, 9 Haziran 1914, s. 4.

16 Tören komitesi adına Mehmed Ziya Bey'in, Darülfünun idaresinin, Maarif Nezareti'nin ve Tüccar Cemiyeti'nin yayınladığı duyuruların metni için bkz. Tanin, nr. 1963, 28 Mayıs 1330, 10 Haziran 1914, s. 3.

ve Fatih” özel sayısı şeklinde okuyucularının karşısına çıkarlar. Sözü ettiğimiz süreli yayınlarda çıkan yazılar yorumla zenginleştirilmiş şekilde ansiklopedik bilgi içerirler. Fatih Sultan Mehmed’in hayatı, bir padişah, devlet adamı ve asker olarak kişiliği, fethin önemi, dünya tarihindeki yeri, Osmanlı tarihlerinden ve yabancı kaynaklardan alınmış bilgiler ışığında ortaya konulur. Bunlardan *İkdâm*’da yayınlanmış imzasız bir yazıda Fatih Sultan Mehmed’in kişiliği ve fethin önemi ne işaret edilerek bir anlamda anma ve kutlamaların gerekçeleri sıralanmıştır. Bu konuda yapılmış diğer yayınların bir özeti sayılabilecek yazıya göre İstanbul’un Fethi İslâm peygamberinin ve devletin kurucusu Osman Gazi’nin vasiyetlerinin yerine getirildiği bir “feth-i mukaddes”tir. Fatih Sultan Mehmed “kudret-i dâhiyane bir muvaffakiyetle” ele geçirilemez denilen bir şehri, “dünyanın gözbebeği” kabul edilen İstanbul’u, “pek müdhiş surlarını aşarak” fethetmesini bilmiştir. Dolayısıyla fetih aynı zamanda Türklüğün karşısına çıkan bütün zorlukları nasıl aşacağına dair örnek bir hadise, Balkan Savaşı’nın yıkımını tamire uğraşan bir devlet ve toplum için güçlü bir motivasyon aracıdır. Yazıda dikkat çekici olan hususlardan birisi de fetih gününün Türklüğün “en büyük günü” olarak kabul edilmesidir. Başka bir ifadeyle aktüalitesi hiçbir zaman eskimeyecek olan bu kutlu günün sene-i devriyesi geleceğe ümitle bakmak isteyen Türklük için bir “yevm-i millî”, bir yeniden doğuş, bir uyanış günü (yevm-i intibah)’tır. Ayrıca bu yolda bütün İslâm âleminin desteği arzulanır.¹⁷

Fetih ve Fatih Sultan Mehmed hakkında ana hatlarını verdiğimiz değerlendirmelerin diğer yazılara da hâkim olduğunu, bu konuda basının ortak bir yaklaşım sergilediğini burada belirtelim.

Yapılan yayınlarda konuyu sanatla pekiştirmek için Fatih ve Fetih etrafında modern dönemde yazılmış şiirlere de yer verilir. Bunlar arasında en ön sırada yer alan şüphesiz Abdülhak Hamid’in “Merkad-i Fatih’i Ziyaret” adlı ünlü manzumesidir. Hemen hemen bütün süreli yayınlarda tam metin olarak neşredilen bu şiiri Nabizade Nazım’ın “Hazret-i Fatih”, İsmail Safa’nın “Ayasofya” ve Emin Bülend’in “Hisarlara Karşı” adlı manzumeleri takip eder. Ek olarak günün anlam ve önemine binaen bu yayınlarda bol bol görsel malzeme de kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed’in Bellini tarafından yapılan portresi, Ressam Hasan Rıza Bey’in Fetih tablosu, Sultan Abdülhamid’in İstanbul’un fethi ile ilgili olarak ünlü İtalyan

17 Bu vurgular ilgili yazıda şu cümlelerle karşılık bulur. “Bugün o feth-i mukaddesi tebcil namına en büyük günümüzdür. Şerefli, şanlı millî bir düğünümüzdür. Tarihin sahifelerini ne mühim fütühât ile doldurmaya muvaffak olan Türklüğün yaşadığı ve şimdiden sonra her gün daha kuvvetle, daha azm ü cesaretle, daha ümitle yaşayacağını gösteren bir yevm-i intibahıdır... Bu yevm-i millîyi, o heyecan-ı diniyyeyi bizimle beraber bütün ehl-i İslâm’ın tebcil edeceklerinde şüphe yoktur”, “Türklerin Büyük Günü”, *İkdâm*, nr. 6217, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914, s. 1

ressam Fausto Zonaro'ya yaptırttığı tablolar, Ayasofya ve Fatih türbesi fotoğrafları gazetelerde ve süreli yayınlarda öne çıkan görsellerdir.¹⁸

Matbuat hayatında konu ile ilgili hareketlilik, anma ve kutlama törenlerinin yapılacağı gün olan 30 Mayıs Cuma günü zirveye ulaşır. Hemen hemen bütün gazetelerde yer alan yazı ve yorumlar bugünkü törenlere ve Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul'un fethine ayrılmıştır. Başka bir deyişle törenlerin amacına uygun olarak Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul'un Fethi aktüel meseleler etrafında değerlendirilir ve konu üzerinden bir önceki günün devamı olarak topluma mesaj verilir.

30 Mayıs tarihli gazetelerde konu etrafında yayınlanan yazılar arasında şüphesiz en dikkat çeken yazı bir devlet kurumu olan Tarih Encümeni üyelerinden Efdaleddin Bey'in (Tekiner)¹⁹ *Tanin* gazetesinde neşredilen "Fatih ve İstanbul" başlıklı yazısıdır. Efdaleddin Bey yazısında özellikle Türklüğün bir sembolü olarak gördüğü Fatih Sultan Mehmed'in kişiliği üzerinde durur. Bunu yaparken modern bir bakış açısıyla ve devrin ihtiyaçlarına göre hareket ettiği açıklır.

Fatih Sultan Mehmed'i Osmanlı tarihinin merkezine koyan Efdaleddin Bey öncelikle onun emsalsizliği üzerinde durur. Yazara göre Fatih Sultan Mehmed dünyaya nadir gelen, yaratılış itibarıyla seçkin özelliklere sahip bir hükümdardır. Yaptıklarıyla, tarih sahnesindeki konumuyla Osmanlıların timsali, "ser-tâc-ı mefâhir"idir. Efdaleddin Bey Fatih etrafında yaptığı bu iddialı yorumuyla aynı zamanda anma ve kutlama törenlerinin isabet derecesini ortaya koyar.²⁰ Fatih'in üzerinde durulması gereken en önemli yönü asıl saltanatından önce iki defa tahta geçmesi ve yerini babası Sultan II. Murad'a bırakması karşısında hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmamasıdır. Tahtı bırakması karşısında duyduğu "hiss-i infîâl"i, üzüntüyü, kendisini yetiştirerek ve tekrar tahta çıkacağı günü sabırla bekleyerek kazanca dönüştürmesini bilmiştir. Tarihçiye göre yaşadığı bu hiss-i infial olmasaydı Fatih tarihte böyle eşsiz ve benzersiz bir hükümdar olamazdı. Efdaleddin Bey'in bu yorumla topluma vermek istediği mesaj bellidir: Balkan Savaşı'nın devlette ve toplumda yarattığı yıkım ancak Fatih'in davranış tarzı örnek alınarak

18 Ayrıntılı bilgi için bkz. *Tasfir-i Efkâr*, nr. 1106, 29 Mayıs 1330, 11 Haziran 1914; *İkdâm*, nr. 6216, 29 Mayıs 1330, 11 Haziran 1914; *Servet-i Fünûn*, nr. 1201, 29 Mayıs 1330, 11 Haziran 1914. Ayrıca *İçtihâd* dergisinin tarihsiz 108 sayılı nüshası.

19 Efdaleddin Bey'in hayatı ve eserleri için bkz. Eyüp Baş "Târîh-i Osmânî Encümeni Kurucularından Efdaleddin (Tekiner) Beyin Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği Üzerine" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLVI (2005), sayı II, s. 167-204

20 "Fıtratın nadiren bir araya topladığı evsâf-ı ber-güzideden pek çoğu, Fatih Sultan Mehmed Han-ı Sâni'nin, bu büyük Osmanlı padişahının zâtında içtima eylemiş idi. Hazret-i Fatih'in şân-ı bülendi Osmanlıların ser-tâc-ı mefâhiri olmakla beraber idrâk-i me'âli eden milletlerin sermaye-i edebiyelerinde bir mevki tutar.", "Fatih ve İstanbul", Efdaleddin, *Tanin*, nr. 1965, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914, s. 1

aşılabilir. İlme düşkün olması, pek çok dil bilmesi, maarife önem vermesi başarıyı da beraberinde getirmiş, aldığı eğitim onun aynı zamanda inkılapçı, yenilikçi, icat kabiliyetine sahip (tadilât ve inkılâbâta muktedir) bir şahsiyet olmasını sağlamıştır.²¹ Fatih Sultan Mehmed'i anlatırken aktüelin ışığında hareket eden ve modern kavramlardan yola çıkan Efdaleddin Bey'in İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethiyle ilgili olarak ortaya koyduğu gerekçe hayli ilginçtir. Bu konuda batıda hâkim olan ve Osmanlıları "işgalci" olarak gören yargı karşısında savunmacı bir yaklaşımla hareket eden, bu yolda yer yer Sosyal Darvinizm'i hatırlatacak değerlendirmeler yapan Efdaleddin Bey'e göre İstanbul'un Osmanlılar eline geçmesi ve Bizans'ın yıkılması meşrudur. Fetihden önce yüz kızartıcı bir şekilde ahlâk sukutu "fevâhiş ve fecâyî"-i ahlâkiyye" yaşayan şehir zaten sonunu kendisi hazırlamıştı. Böyle bir şehrin, toplumun içinde bulunduğu zor durumdan çıkma, "beka ve kıyam istidâdı" göstermesi mümkün değildi. Tarihci yaptığı bu yorumla batıya olduğu kadar İstanbul halkına da bir mesaj vermektedir.

Tarih Encümeni üyesi Efdaleddin Bey'in yazısında en dikkat çekici nokta tam anlamıyla "liberal" bir Fatih portresi çizmesidir. Azınlıklara ve tebaasına karşı yürüttüğü müsamahakâr politikanın sonucu olarak "hürriyet-i vicdan"ı savunması, medenî devletlerin yeni yeni farkına vardıkları yerinden yönetim (adem-i merkeziyet) usulünü asırlar öncesinde uygulamış olması, yazara göre Fatih Sultan Mehmed'i asrının ilerisine götüren, hatta günümüze taşıyan hususiyetlerden bazılarıdır.²²

30 Mayıs tarihli gazetelerde çıkan yazılardan dikkatimizi çekenlerden bir diğeri de *Sabah* gazetesinde Diran Kelekyan tarafından neşredilmiş olan "Felsefe-i Feth" başlıklı yazıdır. İstanbul'daki fetih kutlamalarına katılan ve destekleyen Ermeni cemaatine²³ mensup bir yazar olan Kelekyan, Osmanlıların bu anma ve

21 "Fatih bi-nefsihi ulemadan idi. Asrında mevcûd olan ulûm ve fûnûnu tahsil eylemiş idi. Türkçe, Arapça, Farsça, Rumca, İbranice, İslavca tekellüm eder idi. Şu vukuf ve ihâta hep o yedi sene zarfında [tahttan çekildiği dönemde] tekemmül eylemiş, eski sermayeler bu müddet içinde tevessü' etmiş idi. Fatih'in hüviyet-i tarihiyyesini i'lâ eden muvaffakiyâtına esas olan avâmil - ki tadilât ve inkılâbâta muktedir bulunmasıdır.- Hep bu marifet esasından teşe"ub eyliyor idi. Fatih zaten meftûr olduğu şiddet-i zekayı nefsinde duyduğu hiss-i infial ile tezyîd ederek sa'y eylemiş idi." Efdaleddin, aynı yazı, s. 1

22 "Fatih'in kudret-i mümtâzesi en ziyade hükûmette gösterdiği siyaset-i hekimânede rû-nümâdır. Bugünkü âlem-i medeniyetin ser-i ibtihacında bulunan müterakki devletlerin kendi havza-i hükûmetlerinde tatbik ettikleri mahalliyet idareler asırların mahsûl-i tecâribi olarak ancak şimdi tatbik olunduğu hâlde hazret-i padişah bu şekl-i idareyi dört buçuk asır evvel tatbik etmiş ve istidâd-ı mahalliyeyi, temâyülât-ı ahaliyi ilk nazar-ı dikkate alan ve hürriyet-i vicdanı gayet vâsi surette kabul eden hükûmet-i mutlakaların ibtidâsını teşkil eylemiş ve el-yevm münferit kalmıştır." aynı yazı, s. 2

23 Bu durum gazeteler tarafından Fatih Sultan Mehmed'in fetihden sonra İstanbul'da Ermeni patrikhanesini kurdurmasına bağlanmıştır. (*Sabah*, nr. 8885, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914, s.1). Ayrıca başka bir haberde "Musevi vatandaşlardan birçoğunun" da törene iştirak ettiği yazılmıştır. (*Sabah*, nr. 8886, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 1)

kutlama törenleriyle bütün dünyaya ilelebet yaşayacakları mesajını vermeleri gerektiğini söyler. Aynı şekilde halkın Fatih'in mezarını ziyaret ederek o büyük padişahın ruhunu "Bıraktığın mirasa sadıkız, onu sinelerimizle müdafaa edeceğiz" hitabıyla şad etmesini ve açık bir şekilde İstanbul'a sahip çıkma iradesini göstermesini ister.²⁴

Yukarıdaki yorumlarla birlikte törenlerin yapılacağı gün gazetelerde yer alan bir haber ise muhtemelen herkesi heyecanlandırmış, katılımın artmasında etkili olmuştur. Bu haber "Fatih" adı verilen bir diritnotun İngiltere'de yapımına başlanmasıdır. O dönemde dünyada en güçlü savaş gemileri olan, bu sebeple herkesin donanmasında görmek istediği böyle bir diritnotun 29 Mayıs'ta Fatih'in İstanbul'u fethettiği günün sene-i devriyesinde tezgâha konulması, devletin ve milletin geleceğine matuf bir uğur, "fâl-i hayr" olarak değerlendirilmiştir.²⁵

Geniş çaplı ve devletin organize ettiği ilk fetih törenleri, basında yer alan bu değerlendirmeler ve çağrılar ile yukarıda verdiğimiz program doğrultusunda Rumi 30 Mayıs ve Milâdî 12 Haziran Cuma günü icra edilmiştir. Tören günü sokaklar ve caddelerin yanı sıra tramvaylar, Şirket-i Hayriye vapurları bayraklarla, çiçeklerle süslenmiş, Müslüman ve Ermeni tüccarlar dükkânlarını kapatmışlardır. Gazetelerin bildirdiğine göre o sabah bütün Osmanlılar geniş kalabalıklar hâlinde Ayasofya ve Fatih Camiilerindeki törenlere katılmak için sabahtan itibaren "fevc fevc sokaklara dökülmüşlerdir." Bu millî bayramda vatandaş olmanın gerektirdiği tam bir tarih bilinciyle hareket eden İstanbullular "bastıkları her taşın çiğnedikleri her zerre-i hâkin nasıl unutulmaz fedakârlıkların yâdigâr-ı kıymetdârı olduğunu düşünerek" birbirlerini kutlamışlardır. Millî romantizm doruk noktasındadır. Onun sonucu ortaya çıkan heyecan görüldüğü üzere gazete diline de yansımıştır. Hatta bu heyecan meteorolojik olayların yorumunda da kendisini gösterir: Tören sabahı hava "Bizanslıların matemini tahattur ettirmek istiyormuş gibi bulutlarla mestur" olduğu, ardından şimşek ve gök gürültüsüyle şiddetli yağmur yağdığı hâlde bir müddet

24 "Felsefe-i Feth", *Sabah*, nr. 8885, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914, s. 1. Ayrıca 30 Mayıs'ta (12 Haziran) konuya yer veren diğer bazı gazeteler için bkz. Ali Kemal, "Bir Feth-i Mübîn Bir Fâtihi-i Mübeccel", *Peyam*, nr. 202, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914, s. 1; "Türklerin Büyük Günü", *İkdâm*, nr. 6217, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914, s. 1; "Azam-i Bülend-i Osmâniyânın...", *Tasfir-i Efkâr*, nr. 1107, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914, s. 1

25 Haber *Tanin* gazetesinde şu satırlarla okuyucuya duyurulur.

"Londra Muhabir-i Mahsûsamızdan:

Londra, 29 Mayıs- Bugün, geçenlerde inşası için lâzım gelen mukavele akdedilmiş olan Fatih diritnotunun merasim-i mahsusa ile destgâh vazı resmi icra edilmiştir. Bu merasimde bütün Londra sefâreti erkân-ı memuriyeti hazır bulunmuştur. Yeni diritnotumuzun omurgasının inşasına başlanması Hazret-i Fatih'in İstanbul'a girdiği güne tesadüf etmesi bir fâl-i hayr addedilmektedir." (*Tanin*, nr. 1965, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914, s. 5)

sonra düzelmiş ve “Osmanlıların neşât-ı ruhunu andıracak bir küşâyış husûle gelmiş ve bütün İstanbul ilkbahar güneşinin envârına müstağrak” olmuştur. Şiddetli yağmura rağmen İstanbullular törene büyük ilgi göstermişlerdir. Programda belirtilen okullar, kuruluşlar ve meslek cemiyetleri Ayasofya Camii’nde toplanmışlar, Cuma namazının ardından tören alayı teşkil edilmiştir. Divanyolu’nu takip ederek Fatih’e doğru yola çıkan alay güzergâh boyunca caddelerden başka pencerele-ri, çatıları dolduran İstanbulluların büyük tezahüratıyla karşılaşmış, “kadın erkek binlerce halk yaşa yaşa sesleriyle” törene iştirak etmişlerdir. Şehzadebaşı’na gelindiğinde ise Darülfünun öğrencileri ile “kar gibi beyaz sarıklarıyla” binlerce medrese talebeleri de alaya katılmıştır. Fatih yolunda çiçeklerle süslenmiş takları geçen alay iki tarafına Fatih Sultan Mehmed’in at üzerinde İstanbul’a girişini gösteren tabloların önünden geçerek cami avlusuna ulaşır.²⁶ Tören için caminin Karadeniz yönündeki avlu kısmı hazırlanmıştır. Alay tören alanındaki yerini aldıktan sonra önceden belirlenmiş konuşmacılar kürsüden kalabalığa hitap ederler. İlk tören komitesinden Mehmed Ziya Bey bu gibi anma ve kutlama etkinliklerinin önemi üzerinde durur. Ardından öğrenciler adına “Türk gençlerinden Hüseyin Ragıp Bey pek vatanperverâne ve uzun bir nutuk îrâd etmiş”tir.

Fatih Camii’ndeki tören sırasında konuşma yapanlar arasında ise ön plana çıkan isim Hamdullah Suphi [Tanrıöver]’dir. Türk Ocağı adına kürsüye gelen “genç ve muktedir hatip” Hamdullah Suphi kalabalığa karşı irticalen ve oldukça teatral bir konuşma yapar. Öyle ki “her kelimesinde, her cümlesinde ateşin birer cevher-i belâgat parlayan, herkesi uzun uzun düşündürüp, için için ağlatan bir nutuk”tur bu. Fatih Sultan Mehmed’e hitaben sürdürdüğü konuşmasında bir sene önceki Balkan mağlûbiyetine temas eden Hamdullah Suphi’ye göre İstanbul kapılarına dayanan Bulgarların top sesleri İstanbullulardan ziyade bu şehri “payitaht” yapan, daha sonra payitaht olarak devam ettiren bütün Osmanlı padişahlarının ruhunu incitmiştir. Atalarının miras bıraktığı bu topraklarda böyle bir felâkete uğradıkları için bütün İstanbullular derin üzüntü duymuşlardır. Ancak bu durum uzun sürmeyecektir. Kısa zaman içinde toparlanacak, “bu felâketlerden aldığı intibah” ile ayağa kalkacak olan Türkler, bu yenilginin intikamını alacaklar, yüzü ak ve başı dik şekilde tekrar bu türbeye gelerek Fatih’in “ahfâd ve evlâdına lâyıık” olduklarını ispat edeceklerdir.²⁷

26 “Dünkü İhtifâl-i Millî”, *İkdâm*, nr. 6218, 31 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914, s. 1

27 Hamdullah Subhi’nin konuşmasının ilgili kısımları şöyledir: “Ey ulu hakanım, bir zaman oldu ki senin ırkının evlatları ağlıyordu. Çünkü İstanbul’un, senin himmet-i şahanenle Türk hakanlarının payitahtı olan bu muazzez beldenin kapılarında top sesleri işitiyorlardı. Ve kendilerinden ziyade senin ve kahraman Yavuz’un büyük Süleyman’ın ruh-ı pür-fütûhunun bu top seslerinden ne kadar müteezî olacağını bildikleri için ağlıyorlardı. Sen ihtimal ki pek yakında, yine mukaddes türbenin civarında böyle top sesleri duyacaksın. Fakat bu sesler payitaht kapılarına kadar yaklaşan düşmanların toplarından değil, asil Türk ırkının yeni zaferlerini ve parçalanan Türk namusunun, alınmış kurtarılmış intikamlarını terennüm eden meserret ve

Hamdullah Suphi'nin bu heyecanlı konuşması sık sık kalabalık tarafından "İntikam, intikam" sesleriyle kesilir. Konuşmasının sonunda anma ve kutlama törenlerine başkanlık eden Bahriye Nazırı Cemal Paşa'ya hitap eden Hamdullah Suphi, böyle bir organizasyon tertip ettikleri için Paşa'yı kutlar. Ona göre hükümet "hissiyat-ı milliyeyi" yüceltecek tarzda bir politika izlediği sürece bütün gençliğin desteğini alacaktır.²⁸

Hamdullah Suphi'nin kürsüden ayrılmasından sonra İstanbul Sultanîsi izcilerinden Refet Efendi Abdülhak Hamid'in "Merkad-ı Fatih'i Ziyaret" adlı şiirini okur. Ardından Aka Gündüz, Müdafaa-i Milliye namına Celâleddin Arif Bey, İttihatçıların ünlü hatibi Ömer Naci ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa konuşma yaparlar.

Aynı zamanda anma ve kutlama törenlerinin başkanlığını yapan Cemal Paşa'nın İttihat ve Terakki yönetiminin bu törenle toplumda uyandırmak istediği bilince uygun olarak "Vatandaşlar" hitabıyla sözlerine başlaması dikkat çekicidir. Kısa konuşmasında Balkan Savaşı'nda yaşanan mağlûbiyete işaret eden Cemal Paşa, Fatih'in kabri önünde "kemâl-i hicâbla toplanan" Osmanlıları bu utançtan kurtaracak yegâne yolun çalışmak olduğuna vurgu yapar. Özellikle gençlerin bu konuda gayret göstermelerini, Fatih Sultan Mehmed'i örnek almalarını ister. Paşa kalabalık tarafından "fevkalâde sürekli alkışlanan" konuşmasının sonunda tıpkı Hamdullah Suphi gibi gelecek seneki törenle ilgili olarak bir ümidini dile getirir. "Ümidvârım ki gelecek sene bugün buraya geldiğimiz zaman bugünkü hataların silindiğini görür ve buna mukabil birçok yeni menâkıb ile geliriz."²⁹

şenlik toplarından çıkacak ve biz o zaman yine buraya geleceğiz. Fakat o zaman böyle eğilmiş nasiyelerle değil yüzümüz ak ve başımız dik olarak geleceğiz ve diyeceğiz ki:

-Ey muazzam hakanım biz bir günah işlemiştik. Ve cezasını gördük. Fakat Türk ırkı bu felâketlerden aldığı intibah ile bugün yine doğruldu ve senin ahfâd ve evlâdın olmakla senin ırkına mensup bulunmakla lâıyk bulunduğunu ispat etti. Senin ruhaniyet-i ulviyyen de bizi affettin..." (Konuşmanın tamamı için bkz. *Tasfir-i Efkâr*, nr. 1108, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 2-3)

28 Hamdullah Subhi'nin Cemal Paşa'ya hitaben yaptığı konuşmasının son kısmı şöyledir: "Paşam siz, hükümet böyle hissiyat-ı milliyeyi taziz eyledikçe, millet ve Türklük yolunda gittikçe yalnız Türk Ocağı namına değil fakat kalbinde milliyet aşkı taşıyan bütün gençler namına söylüyorum ki hepimiz sizi omuzlarımızda taşıyacağız". (*Tasfir-i Efkâr*, nr. 1108, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 3.)

29 Cemal Paşa'nın konuşmasının ilgili bölümü şöyledir: "Türklük ve Osmanlılık ve İslamiyet âlemini temsil eden Osmanlıların, bugün Türklerin en büyük hakanının mübarek kabri önünde kemâl-i hicâbla toplanan milletin bu hicaptan kurtulması ancak çalışmak ile mümkündür... Ey gençlik size hitap ediyorum, eğer siz de çalışmazsanız Fatih'in ruhu sizi sopa ile dövecektir. Bir milleti yükselten iki şeydir: Biri dimağındaki diğeri kolundaki kuvvetleridir. Dimağında kuvveti olmayanlar yalnız maddiyat ile boğuşurlar. Olanlar ise ilm ile uğraşanlardır. Bizler ise daima ilme doğru gitmeli, dimağımızla uğraşmalıyız. Böyle yaparsak her şey hâsil olur ve millet servete nâil olur... Bize donanma lazımsa onun için para olur... Ümidvârım ki gelecek sene bugün buraya geldiğimiz zaman bugünkü hataların silindiğini görür ve buna mukabil birçok yeni menâkıb ile geliriz. (*Tasfir-i Efkâr*, nr. 1108, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 3)

Cemal Paşa'dan sonra son olarak Donanma Cemiyeti Başkanı Şefik Bey söz alır. Şefik Bey konuşmasında Fatih Sultan Mehmed'in donanmaya verdiği önemden hareketle halkı Donanma Cemiyeti'ne yardım yapmaya davet eder.³⁰ Tören toplu yapılan dualarla son bulur.

“Banoferer” kumpanyası tarafından filme alınan Fatih Sultan Mehmed'i Anma ve İstanbul'un Fethi törenlerinde Osmanlı Sarayı çok düşük seviyede temsil edilmiştir. Gerek yerli Rumların gerekse batı kamuoyunun hassasiyeti göz önüne alınarak böyle davranılmış olabilir. Neticede törenlere Mehmed Reşad'ı temsilen Karîn-i Sâni Refet Bey ile padişah yaverlerinden Binbaşı Mehmed Ali Bey katılmışlardır. Ayrıca Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'nin içinde bulunduğu otomobil ise dönüş yolunda Şehzadebaşı'nda alayla karşılaşmış, halk veliahda sevgi gösterisinde bulunmuştur.³¹

Fatih törenleri sadece İstanbul'da değil başta Bursa ve Diyarbakır olmak üzere taşrada da kutlanmıştır. İstanbul dışındaki törenlerden kuşkusuz en önemli olanı Bursa'da icra edilmiştir. Cuma namazı Ulucami'de kılındıktan sonra Belediye meydanında toplanılmış, ardından Osman Gazi'nin türbesine gidilerek burada “müheyyiç ve vatanperverâne” konuşmalar yapılmıştır. Konuşma yapanlar arasında Bursa Ermeni piskoposu da vardır. Nihayetinde Sultan Fatih'in “eb-i mükerremi” Sultan Murad'ın türbesi ziyaret edilmiştir. İstanbul'dakine benzer şekilde icra edilen törenlere “yirmi bin kişiyi” aşkın Bursalı katılmış, tören boyunca dükkânlar kapalı tutulmuştur.³² Edirne, İzmit ve Paris'ten tören komitesi-ne tebrik telgrafları çekilmiştir.³³

30 Nitekim Donanma Cemiyeti, İngiltere'de yapımına başlanan Fatih dritnotu başta olmak üzere Osmanlı donanmasına yardım için üzerinde Fatih Sultan Mehmed'in Bellini tarafından yapılan meşhur portresinden hareketle çizilen resminin bulunduğu rozetleri tören sırasında satışa sunacaktır. Halkın “hamiyet” duygusunu harekete geçirmek için donanmaya yardım konusunda Yunanistan örneğini veren cemiyete göre Fatih dritnotu için İngiltere'ye ayda “70.000” lira ödeme yapılması gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak cemiyetin yayınladığı bildirimnin tam metni için bkz. *Tanin*, nr. 1965, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914, s. 3.

31 Törenlerle ilgili olarak yukarıdaki gazetelerden başka *Tanin* (nr. 1966, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1913, s. 1-2), *Sabah* (nr. 8886, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 1) ve *Peyâm* (nr. 203, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1913, s. 1) gazetelerinde yer alan neşriyata da bakılabilir.

32 Bursa'da yapılan törenlerle ilgili Tanin gazetesinde yer alan haber şöyledir: “Büyük Fatih'in nâm-ı bülendine izafeten icra edilen ihtifâl, burada da merasim-i mutantana ile tebçil edilmiştir. Ulucami'de Cuma namazı bir cemaat-i kübra ile kılındıktan sonra belediye dairesi önünde içtima edilmiş ve oradan Osman Gazi'nin türbesine gidilerek Osman Nuri Bey, Ermeni murahasası, Sultaniye talebesinden Fikri Efendi tarafından müheyyic ve vatanperverâne nutuklar îrâd olunmuştur. Badehu Sultan Fatih'in eb-i mükerremi Murad-ı Sâni'nin de türbesine gidilerek burada da Muhiddin Baha Bey tarafından pek vatanperverâne bir nutuk söylenmiştir. Badehu yirmi bin kişiyi mütecâviz bir cemaat-i kübrâ hâlinde caddeler dolaşarak tezâhürât-ı vatanperverânede bulunulmuştur. Şehir, büyük bir 'ıyd-ı millî sürûru içinde pûyândır. Bütün mağazalar, bu yevm-i mübeccelin şerefine olarak mesdûd bulunuyor.” (*Tanin*, nr. 1966, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 4). Diyarbakır'da da Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin organize ettiği törenlerin ardından “futbol ve güç müsabakaları” yapılmıştır. (*İkdâm*, nr. 6218, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 3)

33 Telgraf metinleri için bkz. *Tanin*, nr. 1965, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914, s. 5; nr. 1966, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 1; nr. 1968, 2 Haziran 1330, 15 Haziran 1914, s. 2

Fatih Sultan Mehmed'i Anma ve İstanbul'un Fethi törenleri yukarıda üzerinde durduğumuz ihdas gerekçelerine uygun olarak amacına ulaşmış mıdır? Gazetelerde yer alan yorumlara baktığımızda evet. Bir defa Fatih Sultan Mehmed bu törenler vasıtasıyla uzun bir ayrılıktan “dört asırlık bir iftiraktan” sonra milletiyle yüz yüze gelmiş ve onlara “bütün kalpleri ulvî bir ihtizaz ile titreten bir sesle hitap et”miştir.³⁴ Ayrıca merasim “ne vakittir nankörcesine” tarihini ihmal eden bütün Osmanlıların mazisiyle arasındaki “rabıtayı” tekrar tesis etmiştir. Bu münasebetle yapılması gereken Fatih Sultan Mehmed'i Anma ve İstanbul'un Fethi törenlerini bir gelenek hâline getirip “bize beldeler hediye eden, denizler yadigâr eden muazzam bir padişahı her sene aynı merasimle tebçil ve ihyâ etmek”tir. Şanlı mazi ışığında geleceği inşa edecek “yeni Fatihler yetiştirmenin” yollarından birisi de budur. Nitekim törenler “vatan ve terakki yolunda hükümdardan en adi ferde, serdardan en ufak nefere kadar”, millet olma şuuruyla elbirliği içinde çalışacak olan Osmanlılarda önüne çıkacak engelleri aşma iradesi tesis etmiş, geleceğe yönelik olarak “hiçbir vakit sarsılmayacak bir iman ve itimad” oluşturmuştur.³⁵

Fatih Sultan Mehmed'i Anma ve İstanbul'un Fethi törenleri Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında da gerçekleştirilmeye devam edilmiştir. Hâliyle bu yıllarda düzenlenen törenlerde savaş sebebiyle heyecan daha da yüksektir. 1915 yılında yapılan törenler yine Rumî tarihle ancak bu defa 29 Mayıs Cuma (11 Haziran 1915) günü gerçekleştirilmiştir. Bu törenlerde alayın tanzimi ise şu suretle olmuştur:

Birinci grup: Süvari ve piyade polisleri, inzibat memurları mızıkası ve tören sancağı. Sancağın önünde, sağında, solunda ve arkasında yeniçeri kıyafeti giymiş on beş kişi Fatih Sultan Mehmed'in kullandığı bazı silahları ve eşyaları taşıyacaktır. Bu on beş kişiden sancağın önünde yürüyen kişi Fatih'in kılıcını hürmetle tutarak yürüyecektir. Sancağın hemen arkasında yer alacak ilk sıra ise Çanakkale Savaşları sırasında “İstanbul'u müdafaa” uğrunda yaralanan yirmi subaya ayrılmıştır. Bunların arkasında yüz nefer, sırasıyla bahriye subayları, yüksek dereceli bürokratlar ve seçkin kişiler ile tören komitesi yer alacaktır.

İkinci grup: Bahriye mızıkası, öğretmen, öğrenci ve memurlarıyla birlikte okullar, ilgili okulların izci (keşşâf) teşkilâtları.

Üçüncü grup: Darülaceze mızıkası, cemiyetler ve müesseseler, itfaiye mızıkası, esnaf cemiyetleri, törene iştirak edecek askerler. Sağ tarafta küçük

34 “Dünkü İhtifâl-i Millî”, *Peyâm*, nr. 203, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 1.

35 “İhtifâl-i Millî”, *Tanin*, nr. 1966, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 5. Konu ile ilgili olarak gazetelerde yapılan yorumlar birbirine benzer niteliktedir. Bunlardan bazıları için bkz. *Tasfir-i Efkâr*, nr. 1108, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 2; *Sabah*, nr. 6218, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914, s. 1.

zabit mektebi, bunları takiben itfaiye birinci taburu, solda bahriye efradı, itfaiye üçüncü tabur, Meclis-i Mebusan muhafaza bölüğü bulunacaktır.

Ayrıca subaylar törene “cumalık” elbiseleriyle katılacaklar, yüksek dereceli devlet memurları ve bürokratlar ise redingot ve siyah elbise giyeceklerdir.³⁶

1915 yılında yapılan törenlerde bir önceki yıl yapılan törenlerden ayrı olarak alayın birinci kısmında yeniçeriler Fatih Sultan Mehmed’in kılıcını ve miğferini “bir tepsi üzerinde” taşımışlardır.³⁷

1916 yılına ait törenler ise Rumî 3 Haziran Cuma (16 Haziran 1916) günü icra edilmiştir. Yine Mehmed Ziya Bey’in organize ettiği törenlerde yaşanan en önemli yenilik savaş sırasında Osmanlı Devleti’nin müttefiki olan Alman ve Avusturyalı askerlerin tören alayında yer almalarıdır.³⁸

Törenler 1917’de bilinmeyen bir sebeple yapılmamıştır. 1918 yılında ise 31 Mayıs Cuma günü yapılması gereken törenler, bir gün önce vuku bulan ve İstanbul’da önemli tahribata sebep olan Fatih Yangını dolayısıyla iptal edilmiştir.³⁹ Bu aynı zamanda törenlerle ilgili olarak uzun sürecek bir aralığın da başlangıcı olacaktır.

Sonuç olarak, fetihten uzun bir süre geçtikten sonra modern zamanlarda, II. Meşrutiyet döneminde kutlanmaya başlanan İstanbul’un fethi törenlerini, devrin ihtiyaçları gözetilerek icat ve ihdas edilmiş tipik bir gelenek örneği olarak görmek mümkündür. İttihat ve Terakki’nin bu törenleri ihdas etmesindeki en önemli amaç ise Balkan Savaşları’nın yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmak ve toplumu yaklaşmakta olan Birinci Dünya Savaşı’na hazırlamaktır. Bu büyük seferberlik çalışmasında, vatan savunması ve millet şuurunun pekişmesi için “tarih” de vazifeye çağırılmış, Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul’un Fethi, tabî modern ihtiyaçlar çerçevesinde yeniden yorumlanarak, arzu edilen amacın gerçekleştirilmesi yolunda önemli bir araç olarak görülmüştür.

36 Törenin detayları için bkz. Tasfir-i Efkâr, nr. 1467, 28 Mayıs 1331, 10 Haziran 1914, s. 3

37 Sabah, nr. 9247, 30 Mayıs 1331, 12 Haziran 1915, s. 2

38 Törenin detayları için bkz. Sabah, nr. 9551, 4 Haziran 1332, 17 Haziran 1916, s. 2

39 Vakit, nr. 223, 1 Haziran 1334/1918, s. 1.

Kaynakça

a) Gazeteler, Dergiler

İçtihad, tarihsiz, 108 sayılı nüsha.

İkdâm, nr. 6214, 27 Mayıs 1330, 9 Haziran 1914; nr. 6216, 29 Mayıs 1330, 11 Haziran 1914; nr. 6217, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914; nr. 6218, 31 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914.

Peyâm, nr. 202, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914; nr. 203, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914.

Sabah, nr. 8882, 27 Mayıs 1330, 9 Haziran 1914; nr. 8885, 30 Mayıs 1330, 11 Haziran 1914; nr. 8886, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914; nr. 9247, 30 Mayıs 1331, 12 Haziran 1915; nr. 9551, 4 Haziran 1332, 17 Haziran 1916.

Servet-i Fünûn, nr. 1201, 29 Mayıs 1330, 11 Haziran 1914.

Tanin, nr. 1943, 14 Mayıs 1330, 27 Mayıs 1914; nr. 1963, 28 Mayıs 1330, 10 Haziran 1914; nr. 1965, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914; nr. 1966, 31 Mayıs 1330, 13 Haziran 1914; nr. 1968, 2 Haziran 1330, 15 Haziran 1914.

Tasfir-i Efkâr, nr. 1106, 29 Mayıs 1330, 11 Haziran 1914; nr. 1107, 30 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914; nr. 1108, 31 Mayıs 1330, 12 Haziran 1914; nr. 1467, 28 Mayıs 1331, 10 Haziran 1915.

Vakit, nr. 223, 1 Haziran 1334/1918.

b) Kitaplar, Makaleler

Akcan, Erol, *İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, Ankara, 2015.

_____, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", *Atatürk Dergisi*, c. 4, sayı 1, yıl 2015.

Baş, Eyüp, "Târîh-i Osmânî Encümeni Kurucularından Efdaleddin (Tekiner) Beyin Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği Üzerine" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLVI, sayı II, 2005.

Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, 3. bs., İstanbul, 2007.

Eskin, Şerif, "Ulusal Kimliğin İcadı ve Hafıza Mekânı Olarak Onuncu Yıl Marşı", *Hece*, nr. 232, Nisan 2016.

Eyice, Semavi, "Mehmed Ziya (İhtifâlcî)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul, 1994.

Hobsbawm, Eric, "Seri Üretim Gelenekler: Avrupa, 1870-1914", *Geleneğin İcadı*, trc. Mehmet Murat Şahin, İstanbul, 2006.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Söğüt'de Ertuğrul Gazi Türbesi ve İhtifali*, İstanbul,

1959.

Nora, Pierre, *Hafıza Mekânları*, trc. Mehmet Emin Özcan, Ankara, 2006.

Polat, Nazım H., *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*, Ankara, 1991.

Şahingöz, Mehmet, “Osmanlı’dan Millî Mücadeleye İstiklâl-i Osmânî Günü Kutlamaları”, *Osmanlı*, c. I, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.